
BÖLÜM 10

COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN YEREL KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Ardahan İli Örneğinde Bir
Değerlendirme

Arş. Gör. Dr. Mustafa Caner Timur
Şevket Kaan Gündoğdu

GİRİŞ

Dünyada yaşanan ve ülkemizi içine alan küreselleşme neticesinde ürün, emek ve sermayenin hareketliliği artmış; neticesinde dünyanın birçok yeri farklı kalitedeki ürün gruplarının istilasına uğramıştır. Buna paralel olarak bireylerin artan ekonomik refahı, bilinçlenme düzeyi ve daha iyiye ulaşma arzusu; bireylerin belli kıstasları ölçü olarak kabul etmesine yol açmış ve hükümetleri harekete geçirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda başta Avrupa Birliği ve gelişmiş diğer ülkeler olmak üzere dünyanın pek çok ülkesi coğrafi işaretlere ilişkin bölgesel ve küresel çaptaki hükümlere taraf olmuşlardır. Günümüzde gerekli değerlendirmelerin ardından doğal ürünler, tarım ürünleri, maden ürünleri, el sanatları ve sanayi ürünleri coğrafi işaretler alabilmektedir.

Her geçen gün sayıları artan coğrafi işaretlerin ekonomik olarak tüketiciye, üreticiye, ülkeye ve bölgeye büyük katkıları bulunmaktadır. Coğrafi işaretlerin mikro ve makro ölçekte gerçekleşmesi beklenen katkılarını şu şekilde sıralayabilmek mümkündür:

- Tüketicie belli bir nitelikte ürünün ulaşması sağlanır.
- Üreticinin daha yüksek kalitede mal üretmesi teşvik edilir.
- Yerel üretici korunur ve desteklenir.
- Katma değer sağlanır.
- Bölgesel ekonomiler canlanır.
- Kitlesele üretimi yapılan ürünler ile rekabet edebilme fırsatı doğar.
- Ürünün ekonomik değeri ve itibarı artar.
- Dış ticaret hadleri olumlu etkilenebilir.
- İstihdam yaratıcı etkiler bulunur.
- Gelir dağılımı adaleti sağlanır.
- Toprağın işlenir ve değerlendirilir.
- Geleneksel yöntemler korunur ve gelecek nesillere aktarılma imkânına sahip olunur,
- Turizm potansiyelini ortaya gücüne sahiptir.
- Sahte ürünlerin yayılması engellenir.
- Ürünlerin pazarlanma gücünü artırır.

Dört mevsimin yaşandığı, üç tarafı denizlerle çevirili ve Avrupa ile Asya kıtalarını birleştiren bir köprü vazifesi gören Türkiye, ürün çeşitliliği açısından her bölgesinde büyük bir zenginlik barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Ardahan ilinin sahip olduğu coğrafi işaret almaya hak kazanmış ve başvurusu süreci devam eden ürünleri hakkında bilgi vererek bu ürünlerin yerel kalkınma ile ekonomi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir.

Çalışma, Ardahan ilinin yerel kalkınma stratejilerine alternatif olarak yöresel ürünlerin önemine vurgu yapması ve bu doğrultuda yerel ürünlerin fiyatlama stratejilerini ulusal örnekleri ile kıyaslanması noktasında bazı yaklaşımlar sunmaktadır. Çalışma Ardahan il ve ilçelerini kapsamaktadır. Belirtilen coğrafyada daha önce akademik düzeyde benzer bir çalışmanın yapılmaması, çalışmaya özgün bir değer katmaktadır. Çalışmada ele alınan ürünlerden bazılarının üretiminin çok yerel ve az düzeyde yapıyor olması neticesinde bu ürünlere ilişkin kesin verilerin elde edilememesi bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu, yerel kurum ve kuruluşlar ile üretici verilerine dayanmaktadır.

Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda coğrafi işaret kavramının dünyadaki ve Türkiye'deki gelişim evreleri, Avrupa'daki ve Türkiye'deki tescil başvurularının karşılaştırılması ile tescilin fiyatlar üzerindeki potansiyel etkileri ak-

tarılmıştır. İkinci kısımda Ardahan ili hakkında ve coğrafi işarete konu olan ürünler hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur. Sonuç kısmında ise ürünlerin rakipleri ile kıyaslanmasına, katma değer etkilerine ve piyasa başarılarına yer verilmiştir.

1. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE COĞRAFI İŞARET KAVRAMI

Coğrafi işaret kavramına ilişkin ilk sistematik düzenlemeler 19. yüzyılın sonunda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 1883 yılında imzalanan ve hâlen hükümleri geçerli olan Endüstriyel Hakların Korunmasına İlişkin Paris Sözleşmesi entelektüel hakların korunmasına yönelik olarak atılan ilk büyük adım olarak kabul edilmektedir (Özbek, 2006). Paris Sözleşmesi'nden sonra ortaya çıkan "Malların Kaynağı ile İlgili Sahte veya Aldatıcı Mahreç İşaretlerinin Önlenmesi Hakkında 1891 Madrid Sözleşmesi", "Menşe Adlarının Korunması ve Uluslararası Tesciline İlişkin 1958 Lizbon Sözleşmesi" ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) çerçevesinde gerçekleştirilen 1995 Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Anlaşması, coğrafi işaretler ile ilgili önemli hükümler içermektedir (Doğan, 2015: 61).

Türkiye'de ürün tescili konusunda ilk yapılan çalışmalara köken olarak 1871 yılında çıkarılan "Alamet-i Farika Nizamnamesi" işaret etmektedir. Günümüzde birçok uluslararası anlaşmaya taraf olan Türkiye'nin entelektüel haklara yönelik tutumunun bugünkü hali ise büyük oranda 1995 yılında çıkarılan 555 sayılı kanun hükmündeki kararname ile alınmış olup Türk Patent Enstitüsü tescil haklarıyla ilgili resmî kurum olarak belirlenmiştir (Şahin, 2013: 25).

Türkiye'de coğrafi işaret kavramı, 22.12.2016 tarihinde ve 29944 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda yer alan madde 34'ün 1. fıkrasına göre "*belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işaretler*" olarak tanımlanmıştır.

Aynı kanunda coğrafi işaretlere ilişkin sınıflandırma yaparken ise temelde iki farklı şekilde tescil işleminin gerçekleştirildiği görülmektedir olup bu tescil isimleri menşe adı ve mahreç işareti olarak tanımlanmaktadır. İlgili kanunun "a" bendine göre "*coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimini, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar menşe adı*" olarak tanımlanmaktadır. Aynı kanunun "b" bendine göre ise "*coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri*

bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlar, mahreç işareti” olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye’de menşe adı ile tescillenen ürünlere örnek olarak Afyon kaymağı, Ağın leblebisi, Anamur muzusu, Bayramiç elması, Uşak tarhanası ve Van otlu peyniri gibi ürünleri gösterebilmek mümkündür. Diğer taraftan Adana kebabı, Afyon sucuğu, Antep katmeri, Yozgat çanak peyniri ve Zile pekmezi gibi ürünler de mahreç işareti ile tescillenen ürünlere örnek olarak gösterebilmek mümkündür.

Bahse konu olan tanımlamalardan ve örneklerden yola çıkarak yapılan sınıflandırmalar uyarınca günümüz itibarıyla Türk Patent Enstitüsü veri tabanına göre ülke genelinde 216 menşe adı ve 361 adet mahreç işareti tescilini yaptığı görülmektedir. Bunun yanında hâlihazırda tescillenmek için 248 adet menşe adı ve 415 adet mahreç işareti başvurusu bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği nezdinde de tescilleme çalışmaları devam etmektedir. Bu amaçla yapılan girişimler sonucu Avrupa Birliği Komisyonu verilerine göre 2020 Kasım itibarıyla Aydın kestanesi, Malatya kayısı, Aydın inciri ve Antep baklavası / Gaziantep baklavası olarak bilinen dört ürün tescillenmiş olup 18 ürünün (Milas yağlı zeytini, Gemlik zeytini, Maraş tarhanası, Çağlayanerit cevizi, Maraş çöreği, Antakya künefesi, Giresun tımbul fıncığı, Antep lahmacunu, Edremit Körfezi yeşil çizik zeytini, Bayramiç beyazı, Antep fıstığı, Kayseri mantısı, Kayseri pastırması, Kayseri sucuğu, Taşköprü sarımsağı, İnegöl köfte, Afyon pastırması ve Afyon sucuğu) tescil için başvuruları süreci devam etmektedir.

Yapılan araştırma ve çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre coğrafi işaret tesciline artan ilginin bölge ekonomilerinde ve ürün fiyatlarında yaşanan değişimlerle paralel olduğu iddia edilebilmektedir.

Fiyat değişimleri konusunda tüketicilerin ödemeye hazır oldukları bedele ilişkin davranışları ölçen ve 29 Ekim 1998’den 10 Aralık 1998’e kadar 15 Avrupa üye devletinde 16.214 kişilik bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilen bir Eurobarometer anketinde aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır (Vital, 1999: 52):

Soru 1: “Menşei garantili ürünler, genellikle satın aldığınız ürünlerden %10 daha pahalıysa onları alır mıydınız?” Bu soruyu katılımcılar %43 oranında “EVET” olarak cevapladı.

Soru 2: “Eğer maliyeti %20 daha fazlaysa?” (Soru sadece önceki soruya “EVET” yanıtı verenler için sorulmuştur.) Bu soruyu katılımcılar %19 oranında “EVET” cevabını vermiştir.

Soru 3: “Eğer maliyeti %30 daha fazlaysa?” (Soru sadece önceki soruya “EVET” yanıtı verenler için sorulmuştur.) Bu soruyu katılımcılar %31 oranında EVET cevabını vermiştir.

Fiyat değişimlerine ilişkin dünyadan farklı örnekler verebilmek mümkündür. Bu fiyat değişimlerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Coğrafi Ürünlerin Fiyatlarında Yaşanan Değişimler

Ülke Adı	Ürünün Adı	Coğrafi İşaretlenme Öncesi Fiyatı	Coğrafi İşaretlenme Sonrası Fiyatı	Yüzdesele Değişim (%)
Çin Halk Cumhuriyeti	Pinggu Şeftalisi	0.20 US Dolar/Kg	0.50 US Dolar/Kg	250
Vietnam	Nuoc Mam	0.5 Euro/Litre	1.5 Euro/Litre	300
Dominik Cumhuriyeti	Jamao Kahvesi	67 US Dolar/Kg	107 US Dolar/Kg	59,7
Guatemala	Antigua Kahve Çekirdeği	0,5 \$ / Ib	1,5 \$ / Ib	300
İtalya	Parma Jambonu	39 İret/kg	42 İret/kg	7,7
Fransa	Şampanya	12 US Dolar	40 US Dolar	333,3

Kaynak: Babcock and Clemens, (2004); Passeri, (2006); Giovannucci, D., Josling, T. E., Kerr, W. A., O’Connor, B., & Yeung, M. T. (2009).

Coğrafi işaretlerin sağladığı faydaların netleşmesi neticesinde son yıllarda Türkiye’nin coğrafi işaretlere yönelik olan ilgisinde artış olsa da rakamlar Avrupa Birliği ülkeleriyle kıyaslandığında çok geride kalmaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu verileri doğrultusunda yapılan değerlendirmelerde özellikle Avrupa Birliği kurucu üye ülkelerinden olan Fransa ve İtalya’nın tescil konusunda önemli derecede yol kat ettikleri görülmektedir. Günümüz itibarıyla Fransa’nın 744 adet tescili alınmış ve 39 adet tescil başvurusu bekleyen ürünü bulunurken İtalya’nın 865 adet tescili alınmış ve 43 adet tescil başvurusu bekleyen ürünü olduğu görülmektedir. Örnekleme konu olan ülkeler ile Türkiye kıyaslandığında ülkelerin tarihsel geçmişlerinin ve kültürel zenginliklerinin benzer nitelikte olduğu ancak Türkiye’nin bu ülkelere kıyasla yeterince ürün tescili alamadığı görülmektedir. Bunun gerekçesi olarak ise çok sayıda kültürü içinde barındıran Avrupa, Asya ve Afrika arasında köprü işlevi gören ve birçok medeniyetin beşiği olan zengin Anadolu coğrafyası üzerinde bulunan ülkemizin tescil alınabilecek ürünlerinin kıtlığı değil, olsa olsa ilgili konuda bugüne kadar geçen süreçte yetkili makamların bir ilgisizliği olduğu iddia edilebilir.

2. Ardahan İlinin Tarihçesi ve Günümüz

Ardahan ilinin coğrafi işaretlerini tanıtmadan önce Ardahan hakkında kısa bir bilgi verilmesi çalışmanın alt yapısını güçlendireceği düşünüldüğünden, bu başlıkta öncelikle şehrin tarihçesinden ve bugünkü durumundan özet olarak bahsedilecektir.

Araştırma sahamız olan Ardahan, Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde yer almaktadır. Güneyinde Kars, güneybatısında Erzurum'un Olur ve Şenkaya ilçeleri, batısında Artvin'in Şavşat ve Ardanuç ilçeleri, kuzeybatısında Gürcistan'a bağlı Acaristan Özerk Cumhuriyeti, kuzey ve doğusunda da Gürcistan'ın Ahıska şehri ile sınırlanan Ardahan, yaklaşık 5.661 km²lik bir yüz ölçümüne sahiptir. Çıldır, Damal, Hanak, Göle, Merkez ve Posof olmak üzere altı ilçeden oluşmaktadır.

Anadolu ve Kafkaslar arasında kavşak noktası olan Ardahan, konumu itibarıyla tarih boyunca hem askerî hem de siyasî açıdan önemli bir jeopolitik konuma sahip olmuştur. İnsanoğlunun yerleşik düzene geçmeye başladığı dönemlerden itibaren Ardahan'da da avcı-toplayıcı yaşam biçimi, yerini yerleşik yaşama bırakmıştır. Nitekim Posof'taki Konur Harabeleri ile Çıldır Akçakale Adası'ndaki kalıntılar, bölge tarihini yerleşik zamanın başladığı Neolitik Çağ'a kadar götürmektedir (Aktemur, 2016: 23; Kökten, 1944: 672).

Tarih kaynakları, Ardahan ve çevresinde MÖ 4000'li yıllarda Batı Türkistan menşeli Hurrilerin, MÖ 1000'li yıllarda da Urartu hâkimiyetinden söz etmektedir. Hanak ve Çıldır ilçelerindeki çivi yazısı karakteriyle yazılan Urartu yazıtları mevcuttur (Kırzioğlu, 1953: 27; Zeyrek, 2004: 31).

MÖ 8. yüzyıl itibarıyla Kafkasları aşarak Kür boylarında hâkimiyet kuran Kimmerler ve Sakaların, Ardahan bölgesinde Türklük çağlarını başlatan uygarlıklar olduğunu göstermektedir (Konukçu, 1999: 53). Ardahan'ı da içerisine olan Kür-Çoruh-Aras boylarına sırasıyla Arşaklılar, Sasaniler, Romalılar, Müslüman Araplar, Hazarlar, Sâcoğulları hüküm sürmüştür (Gündoğdu, 2017: 7-10).

Selçuklular, Sultan Melikşah Dönemi'nde Posof'un idari merkezi olan Kol Kalesi yakınlarında Bagrathlı ailesinden Abhaz ve Gürcü Kralı olan II. Giorgi'nin ordusunu yakalayıp büyük bir bozguna uğratmıştır. 1080 yılında kazanılan Kol Zaferi'yle birlikte Ardahan ve çevresi tamamen Selçuklu hâkimiyetine geçmiştir (Konukçu, 1999: 56-57).

1268-1578 tarihleri arasında ömür süren Kıpçak Atabeklerinin Ardahan çevresinde derin izler bıraktığı bilinmektedir. İlhanlı hanı Hülagû oğlu Abaka Han tarafından Ahıska valiliğine getirilmiş olan Sargis Bey, İlhanlı'ya bağlı Kıpçak Atabekleri Hükûmetini 1268'de Posof ilçesindeki Cak Kalesi taht merkezi

olmak üzere kurmuştur. Kıpçak Atabeklerinin en geniş sınırları Ahıska'dan Oltu'ya, Anı'dan Batum'a kadar uzanmış, 310 yıl boyunca bölge bir elden yönetilmiştir (Özder, 1971: 28-58).

Osmanlı Ordusu, 1551 yılında Ardahan'ı topraklarına katmış, 9 Ağustos 1578'de gerçekleşen Çıldır Muharebesiyle de Kıpçak Atabeklerinin son toprak parçası Posof, Çıldır ve Ahıska dolaylarını ele geçirmiştir (Kırzioğlu, 1976: 209, 287-288).

Ardahan, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla Ruslar tarafından resmen işgal edilerek Çarlık idaresine bağlı bir oblast haline getirilen Kars Vilayetine sancak olarak bağlanmıştır. (Ağayev, 2014: 61-62).

Rus işgalinin ardından Gürcü işgalini de yaşayan Ardahan, 23 Şubat 1921'de kurtarılmış ve bir sancak hâline getirilmiştir (Zeyrek, 2017: 20).

Kurtuluşunun akabinde bir vilâyet hâline getirilen Ardahan, 1921-1926 yılları arasında TBMM'ye mebus göndermiş ve daha sonra Kars'a bağlanarak ilçe hâline getirilmiştir. Ardahan ilçesi, 27.05.1992 tarihli 3806 sayılı Kanun'la tekrar vilayet olmuştur (TBMM Albümü, 2010: XX).

Ardahan'ın, sosyoekonomik hayatı ağırlıklı olarak hayvancılık sektörüne bağlıdır. Bunun yanı sıra Posof ve Çıldır'ın Kurtkale bölgesinde tarımsal üretim de yapılmaktadır. Kafkas arı ırkının gen merkezi olan Ardahan'da bal üretimi başta olmak üzere diğer arı ürünlerinin de şehir ekonomisine ciddi oranda getirisi söz konusudur. Ardahan'dan Gürcistan'a açılan Posof-Türkgözü ve Çıldır-Aktaş gümrük kapıları dolayısıyla sınır ticareti kapsamında ithalat ve ihracat da yapabilmektedir (Tutar ve diğ., 2013).

Ardahan, iklimsel koşullarından kaynaklı olarak karlı ve buzlu zeminlerde yapılan spor dalları için öneme haiz bir yerdir. Kayak sezonunu diğer yerlere nazaran daha erken başlatıp, daha geç dönemlerde bitiren Yalnızçam Kayak Tesisleri ile kışın buz tutan Çıldır Gölü, Ardahan'ı kış turizmi için kayda değer bir getiri sağlamaktadır. Ardahan, tarihî kültür varlıkları ve doğal zenginlikleriyle de ön plana çıkmaktadır.

2.1. Ardahan İlini Kapsayan Coğrafi İşaretler

Ardahan il sınırlarını kapsayan ve coğrafi işarete konu olan sekiz ürün bulunmaktadır. Bunlar Ardahan çiçek balı, Posof elması / Badele elması, Kars kaşarı, Damal bebeği, Kavılca buğdayı, Hanak tel peyniri, Ardahan kaz eti ve Posof fasulyesidir. Bu ürünlerden dört tanesi tescillenme sürecini tamamlayarak coğrafi işaret almaya hak kazanmıştır. Diğer dört ürünün ise tescillenme süreci devam etmektedir.

2.1.1. Coğrafi İşaretlenme Süreci Tamamlanan Ürünler

2.1.1.1. Ardahan Çiçek Balı

Ardahan İli Arı Yetiştiricileri Birliği tarafından 2013 yılında başvurusu yapılan ve 2017 yılında 213 menşe tescil numarasıyla onay alan Ardahan çiçek balı; rengi, kokusu, kıvamı ve arı ırkıyla diğer ballardan ayrılmaktadır. Bu özellikleri tescil dosyasında detaylı olarak belirtilmiştir.

Şeffaf ve parlak bir görüntüye sahip olan Ardahan çiçek balı, mevsimsel koşullara ve bitki örtüsünün farklılığına göre bal renginde değişiklikler görülebilmektedir. Bölgede yetişen ballı bitkilerin aromasından kaynaklanan hoş bir tada sahiptir. Yenildiği zaman boğazda hafif yanma hissi bırakmaktadır. Bunun yanı sıra akışkan kıvama ve bitkilerin aromatik özelliklerinden kaynaklanan bir bal özü kokusuna sahiptir. Ardahan çiçek balını ayrıcalıklı kılan en önemli özelliklerden birisi de balı yapan, arı ırkının en uzun dile (6,7-7,2 mm) sahip “Kafkas arısı (*Apis mellifera caucasica*)” olmasıdır (Karaca ve Özince, 2019: 22).

Tablo 2’de Ardahan’da arıcılık faaliyetleri gerçekleştiren işletme sayısına yer verilmiştir. Tabloda coğrafi işaret tescili yapılan 2017 yılında arıcılık faaliyeti gerçekleştiren işletme sayısında önemli derecede bir artış görülmekle birlikte, elde edilen resmî verilerde devam eden yıllarda arıcılık faaliyeti gerçekleştiren işletme sayısının önceki yılların daha da altına düştüğü görülmektedir.

Tablo 2: Ardahan İl ve İlçeleri ile Türkiye’de Arıcılık Yapan İşletme Sayısı

Yıllar/ Yer	Damal	Göle	Hanak	Merkez	Posof	Çıldır	Ardahan Toplam	Türkiye Toplam
2014	38	45	180	230	120	72	685	79 934
2015	35	21	165	240	140	60	661	81 108
2016	32	45	170	200	145	77	669	83 475
2017	9	30	162	540	113	82	936	84 047
2018	14	36	107	174	114	80	525	83 210
2019	14	36	112	124	120	77	483	81 830

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Merkezî Dağıtım Sistemi (TUİK)

Coğrafi işaret alındığı 2017 sonrasındaki arıcılık faaliyeti gerçekleştiren işletme sayısındaki düşüş gerçekte beklenenin aksi bir durumu ifade etmektedir. Genel kaniye göre ürünün tescil süreci sonunda ününün/yaygınlığının artacağı beklentisiyle daha fazla üreticinin üretime ve piyasa sürecine girmesi beklenmektedir.

Tablo 3: Ardahan İlinde Yıllara Göre Kovan Sayıları

Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019
Kovan Sayıları	41245	39939	71817	34651	36958

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Merkezî Dağıtım Sistemi

Tablo 1’de gösterilen arıcılık faaliyeti gerçekleştiren işletme sayısındaki düşüğe paralel olarak Tablo 2’de görüldüğü gibi Ardahan ili genelinde 2017 yılındaki yükseliş sonrasında kovan sayılarında da bir düşüş görülmektedir. Bu durumda daha önce yapılan ifadelerde olduğu gibi tescil sürecinin tamamlanması ardından beklenen ivmenin yakalanılamadığı veya kaybedildiği anlamına gelmektedir.

Tablo 3: Ardahan İl ve İlçeleri ile Türkiye’de Doğal Bal Üretimi Miktarları (Ton)

Yıllar/ Yer	Damal	Göle	Hanak	Merkez	Posof	Çıldır	Ardahan Toplam	Türkiye Toplam
2014	12	14,5	50	44	27	55,8	203,3	103525,168
2015	13,5	17	55	46	28	32	191,5	108128,357
2016	13,51	8,145	56	66	28,5	28,5	200,655	105727,435
2017	4,56	7,08	58	53,035	27,5	29	179,175	114471,45
2018	4,5	29,873	67,272	44,685	24,285	20	190,615	107920,097
2019	5,5	30,014	67,364	111,713	31,2	52	297,791	109329,575

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Merkezî Dağıtım Sistemi

Tablo 3’te yer alan doğal bal üretim miktarlarına göre 2017 yılında üretimde en yüksek miktara ulaşılmış ve sonrasında düşüş kaydetmiştir. Elde edilen üretim miktarındaki dalgalanmalar, kovan sayısı ve arıcılık yapan işletme sayısındaki dalgalanmalar ile kıyaslandığında görece olarak daha istikrarlı olduğu iddia edilebilir. Özellikle merkez ilçede yapılan üretim miktarındaki artışa bağlı olarak 2017 sonrasında gerçekleşen kovan sayısı ve arıcılık yapan işletme sayısındaki düşüşün aksine il genelinde doğal bal üretiminde artış yaşanmıştır.

Tablo 4: Ardahan İlinde Coğrafi İşaretli Bal Üretmek İçin Başvuran Üretici Sayısı

Yıl/Yer	Damal	Göle	Hanak	Merkez	Posof	Çıldır	Toplam
2020	-	1	7	12	2	4	26

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Kafkas Arısı Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü

Tablo 4'te Kafkas Arısı Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğünden temin edilen Ardahan ilinde coğrafi işaretli bal üretmek için başvuran üretici sayısı verilmektedir. Bu verilere göre özellikle Merkez ve Hanak ilçelerinde coğrafi işaretlere olan ilginin diğer ilçelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanında 2019 TUİK verilerine göre Damal ilçesinde 14 adet arıcılık faaliyeti gerçekleştiren üretici sayısının olmasına rağmen bu üreticilerin coğrafi işaretlere olan ilgilerinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 5: Ardahan İlinde Coğrafi İşaretli Bal Üretmek İçin Başvurusu Kabul Edilen Üretici Sayısı

Yıl/Yer	Damal	Göle	Hanak	Merkez	Posof	Çıldır	Toplam
2020	-	1	6	8	1	1	17

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Kafkas Arısı Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü

Tablo 5'te Ardahan ilinde coğrafi işaretli bal üretmek için başvuruları kabul edilen üretici sayısı verilmekte olup bu verilere göre 26 başvurunun sadece 17 tanesinin coğrafi işaret standartlarında uygun üretim yaptığı tespit edilmiştir.

2.1.1.2. Posof Elması/Badele Elması

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2017 yılında başvurusu yapılan ve 2019 yılında 429 menşe tescil numarasıyla onay alan Posof elması/Badele elması, kabuk rengi gibi içi de kırmızı olan uruset elma çeşitlerindedir. Temel olarak ürünün doğal ve beşerî faktörlerinden kaynaklanan rengi, elmayı diğer elmalarından ayıran özelliğidir. Antosiyanin ve toplam fenolik madde içeriği ile antioksidan kapasitesinin yüksek olması da ürünün ayırt edici özelliğidir. Posof Elması/Badele Elması sadece meyve etinde değil, aynı zamanda kabuğunda da antosiyanin (57.8 mg/100 g, 73.4 mg/100 g) maddesini barındırdığı yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir (Abacı ve Sevindik, 2014).

Tablo 6: Posof Elması/ Badele Elması Envanteri

Yıl	Üretim Miktarı (kg)	Ağaç Sayısı	Dikilen Fidan Sayısı	Üretici Sayısı (ağaç)	Üretici Sayısı (fidan dikimi yapan)
2016	750	105	1400	40	1
2017	500	105	-	40	-
2018	500	105	60	40	3
2019	250	105	50	40	5
2020	500	105	250	40	7

Kaynak: Posof Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü

İlçede Posof elması/ Badele elmasının üretimi yapılan yerler olarak Türk-gözü, Armutveren, Binbaşımınbey, Sarıdarı, İncedere, Al, Çambeli köyleri ve ilçe merkezi olarak tespit edilmiştir. Tablo 6’da gösterilen veriler Posof Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğünden temin edilmiş olup sırasıyla ilçedeki Posof elması/Badele elmasının üretim miktarını, ağaç sayısını, dikilen fidan sayısını, üretici ağaç sayısını ve üretici sayısını göstermektedir. Tablo 6’da görülmektedir ki son yıllarda ilçede dikilen fidan sayısında büyük miktarda bir artış yaşanmış ancak dikilen fidanların henüz yetişmemesi sebebiyle üretici ağaç sayısında bir artış yaşanmamıştır. Bu duruma paralel olarak üretim miktarında da artış yaşanmamış ve üretim dalgalı bir seyir izlemiştir. Fidan dikimine ilginin artması neticesinde fidan dikimi yapan kişi sayısının da her yıl daha da arttığı görülmektedir. Dikilen fidan sayısı ve yatırımcı sayısının artmasıyla 2019 yılında 35-40 TL/kg fiyatla piyasada kendisine alıcı bulan Posof elması/Badele elmasının üretimiyle ilgili geleceğe ilişkin olumlu bir tablo çizmektedir.

2.1.1.3. Damal Bebeği

Damal Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından 2002 yılında başvurusu yapılan ve 2003 yılında 48 tescil numarasıyla mahreç işareti tescili alan Damal bebeği; yörede yakın bir tarihe kadar kadınların giydiği, zengin Türk motiflerinin de yer aldığı giyim kuşam kültürünün yok olmaması adına minyatürlerinin el emeğiyle yapılarak tahta ya da plastik bebeklere giydirilmesi olarak tanımlanır. Damal bebekleri; “gelin”, “bekâr kız” ve “evli kadın” olmak üzere üç farklı giyim örneğiyle üretilmektedir. Genel olarak tercih edilen “evli kadın” giyimli bebek; boncuklardan yapılan başlığı ve göğüslüğünün yanı sıra yün çorapları, yeleği, köynek eteği, sayısı, etekçiliği, kuşağı, kolçağı, önlüğü gibi tamamen el emeğiyle yapılan kıyafetleri, bebeğin ayırt edici özelliklerindedir (Kural ve Gündoğdu, 2019: 56).

Tablo 7: Büyük Boy Kadın (38-40 cm) ve Orta Boy (28-40 cm) Kız Damal Bebeği İçin Kullanılan Malzeme ve Fiyat Listesi

Malzemenin Adı	Kullanılan Malzemenin Miktarı		Maliyeti	
	Büyük Boy	Orta Boy	Büyük Boy	Orta Boy
Kadife	0,499 m	0.33 m	18,125	11,9625
Kaşmir	0,5 m	0.33 m	9,0625	5,974
Kutlu Kumaş	0,05 m	---	2,175	0
Atemin	0,05 m	0.03 m	1,45	0,87
Patiska	0,147 m	0.1 m	2,9	1,45
Saten	0,15 m	0.09 m	3,9875	2,32
Yağlık	0,03 m	0.02 m	1,0875	0,725
Çoraplık	0.15 m	0.06 m	2,1025	0,87
Lif İpi	0,033 m	---	0,4495	0
Kot İpi	0,02 Tane	0.005 Tane	0,435	0,10875
Atemin İpi	0,01 Tane	0.1 Tane	0,0725	0,725
Makara İpi	0,06 Tane	---	0,725	0
Düğme Büyük	15 Tane	13 Tane	2,175	1,885
Düğme Küçük	15 Tane	---	2,175	0
Cınpul	30 Tane	25 Tane	0,6525	0,58
Kurdele	2 m	2 m	1,45	1,45
Altın Renkli Para	3 Tane	3 Tane	0,6525	1,8125
3 Numara Boncuk	81 Gram	36 Gram	4,35	2,03
2 Numara Boncuk	80 Gram	40 Gram	4,06	0,9425
1 Numara Boncuk	40,5 Gram	18 Gram	2,03	0,9425
Bebek	1	1	30	30
İşçilik Hariç Hesaplanan Toplam Maliyet			90,2	64,65

Kaynak: Damal Halk Eğitim Merkezi ve yazarlar tarafından hesap edilmiştir.

2.1.1.4. Kars Kaşarı

Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü tarafından 2014 yılında başvurusu yapılan ve 2015 yılında 190 menşe tescil numarasıyla onay alan Kars kaşarının coğrafi sınırları Kars merkez ve ilçeleri olan Arpaçay, Akyaka, Digor, Kağızman, Sarıkamış, Selim, Susuz'u kapsadığı gibi Ardahan merkez ve ilçeleri ile bu yerleşim birimlerine bağlı köy, mezra ve yaylalarını da sınırları içerisine almaktadır.

Coğrafi işaret sicil belgesinde belirtildiği üzere Kars kaşar peynirini diğerlerinden ayıran özellikleri ise yapımında kullanılan sütün 1600 civarında

çiçekli bitkinin bulunduğu, bunların ise 80 civarında taksonun endemik, 20 civarında taksonun ise nadir olduğu Kars ve Ardahan meralarında otlayan hayvanlardan elde edilmesidir. Kars Kaşarı, kısa süren mevsimlik bir faaliyettir. Hayvanların mayıs-ağustos aylarında serbest dolaşım ile beslendiği dönemde elde edilen sütlerden üretilmektedir. Kars kaşarının tadını ve aromasını belirleyen ve diğer kaşar peynirlerinden ayıran aldehitler, ketonlar, esterler, yağ asitleri, terpenler ve hidrokarbonlardan 32 madde vardır.

2.1.2. Coğrafi İşaretlenme Süreci Devam Eden Ürünler

2.1.2.1. Hanak Tel Peyniri

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2020 yılında başvurusu yapılan ancak henüz tescillenmeyen Hanak tel peyniri; başvuru dosyasında yer alan bilgilere göre kendine has yapısal özellikleri, tekstürel ve duyuşal özellikleri ile öne çıkan oldukça özel bir peynirdir. Üretim tekniği, yapısı ve görünüşü itibarıyla farklı bir peynir çeşididir. Hamur kıvamına getirilen peynirin, belli sıcaklıktaki peynir altı suyunda işlem görmesinden sonra ip gibi inceltirilerek yapılmasıyla ortaya çıkar. Hanak tel peynirinin her bir teli 0,22-1,6 mm kalınlığındadır. İnek sütüyle imal edilen peynir, uygun salamura ve depolama şartları gözetilerek saklandığında uzun süren bir raf ömrüne sahip olmaktadır. Parlak görünüme ve açık sarı renkli bir peynir cinsidir.

Doğal ve zengin bir bitki örtüsüne sahip Ardahan meralarından beslenen ineklerden elde edilen sütlerle üretilen peynirin karakteristik özelliğini veren beşerî faktörlerdir. Çaba ve ustalık gerektiren, el becerisine dayalı bir peynirdir. Mayıs ayından ekim ayına kadar geçen sürede Hanak tel peyniri üretilmektedir.

Tel peynirin Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden Türk kavimlerin uzun süre bozulmaması ve kalıcı olması için geliştirildiği bilinmektedir. Böylelikle günümüze kadar ulaşan ve özellikle Türkmen köylerinde üretilen fakat günümüzde üretilimi son derece azalan Hanak tel peyniri, sadece Hanak ve Ardahan için değil, ülkemiz açısından korunması gereken önemli bir kültür mirasıdır.

Yapılan saha çalışmasında 2020 yılında piyasa da kendisine 35 TL/kg fiyattan alıcı bulunduğu tespit edilen Hanak tel peynirinin üretimini geleneksel yöntemlerle ve küçük ölçekli yapıyor olması sebebiyle bu ürüne ilişkin herhangi bir istatistikî veriye ulaşılamamıştır.

2.1.2.2. Kavılca Buğdayı

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2020 yılında başvurusu yapılan ancak henüz tescillenmeyen ürün Türkçede “kavılca”, İngilizcede “spelt”, İtalyancada “farro”, Almandada da “dinkel” olarak adlandırılmaktadır.

Neolitik Çağlardan beri Anadolu’da insanların ilk kullandığı çok özel bir tahıl çeşididir. Kavılca (*Triticum dicoccum*) buğdayı, diğerlerinden farklı olarak çift tanelidir ve kavuz denilen kalın dış kabukla kaplıdır. Soğuk iklim yapısına sahip Ardahan’da yetişebilmektedir.

Türkiye’de üretimi yapılan buğdaylar “kaplıca” ve “çıplak” olarak ikiye ayrılmaktadır. Dünya tarihinde en eski zamanlardan beri yetiştirilen buğday türlerinden olan “kaplıca”, ağır geçen iklim koşullarına uyum sağlamıştır. kabuklu olan “kaplıca” türü buğdaylardan biri de Kastamonu siyez buğdayıdır. Kastamonulular Ardahan kavılca buğdayına “çatal siyez” derler. Ardahanlılar ise Kastamonu siyezine kabuğunun ince oluşundan dolayı çıplak manasına gelen “cıbil arpa” adını vermişlerdir.

13 bin yıl önceki hâllerini hâlen muhafaza eden bu buğdaylar “antik buğday grubu” içerisinde yer alır. Kavılca buğdayı, hasadının zor yapılması, tane-sinin kabuğundan zor ayrılması ve salt kendi unuyla iyi ekmek yapılamaması, ayrıca devlet desteğinin olmaması dolayısıyla 2000’li yılların başında yok olmaya yüz tutmuştur.

Yörede üretimini yapan çiftçiler ile bazı sivil toplum örgütlerinin çalışmalarıyla tekrar önem kazanmıştır. 2007 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-Küresel Çevre Fonu/Küçük Destek Programı (UNDPGEF/SGP) tarafından desteklenen kavılca buğdayı, ulusal çapta da tanınmaya başlamıştır. Uzun ve sağlıklı yaşam için güvenilir ürünleri tüketmek isteyen insanların da bu ürünlere karşı artan ilgisi üretim miktarında yaşanan artışın önemli faktörlerindenidir.

Son yıllarda artan üretime rağmen Ardahan İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından kavılca buğdayının resmî üretim kayıtları günümüz itibarıyla henüz tutulmamaktadır. Bu doğrultuda sahada yapılan araştırmalar ve üreticiler kapsamında araştırmacılar olarak tespit edilen toplam ekim alanının yaklaşık 1.000 dönüm civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kavılca buğdayının üretimi Çıldır ilçesi ağırlıklı olmak üzere merkez ilçe ile birlikte Hanak ve Gölle’de de yapılmaktadır. Posof ve Damal ilçelerinde üretici tespit edilememiştir. Bunun yanında her geçen yıl üretici sayısında ve tüketici ilgisinde ciddi bir artış

gözlenmektedir. Verimine ilişkin üreticilerle yapılan görüşmelerde elde edilen beyanlara göre dönüm başına yaklaşık olarak 20 kg kavılca buğdayının ekildiği ve iklim koşullarının ile ekim alanına bağlı olarak 1/12 - 1/15 oranında bir verim elde edildiği kayıt edilmiştir. Buğdayın kabuklu haliyle satış bedeli 6 TL iken un hâlinde satış fiyatı 12,5 TL'dir.

2.1.2.3. Posof Fasulyesi

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2020 yılında menşe tescili için başvurusu yapılan ancak henüz tescillenmeyen Posof fasulyesi; Posof ilçesinin topoğrafik yapısından ve mikro klimasından kaynaklanan sebeplerle 1200-1600 metre rakım aralığında üretilmektedir.

Mikroklima özelliği olan bu coğrafi sınırların içerisindeki tarla/bahçe alanlarında yapılan üretim, tamamen beden gücüne dayalı olarak klasik iş teknikleriyle yürütülmektedir. Geçmişten bugüne kadar tohumlarında herhangi bir değişim söz konusu değildir.

Posof fasulyesinin fizikokimyasal ve morfolojik özelliklerine bakıldığında kuru ağırlığı, yaş ağırlığı, su alma kapasitesi, su alma indeksi, pişme süresi (tane ağırlığı ve ebadıyla birlikte değerlendirilmek koşuluyla), uzunluğu, genişliği ve kalınlık ölçüleri yüksek yemeklik fasulye olduğunu gösterir.

Kendine has özellikleriyle bilinen fasulyelerinden olan Posof fasulyesi; genelde büyük taneli oluşuyla birlikte lezzeti, beyazlığı, kabuk atmaması ve kolay pişirilebilme özellikleriyle dikkat çekmektedir. Ebadı küçük olan çeşitlerin büyük olanlara göre pişme işlemi daha kısadır. Posof fasulyesi ince kabuklu olması sebebiyle piştiğinde kabuğu ayrılmaz, sadece kabukta kılcal çatlaklar oluşur.

Tablo 8: Posof Fasulyesinin Üretimine İlişkin Envanter Kayıtları

Yıl	Üretim miktarı (kg)	Toplam Hektar Alanı	Üretici Sayısı
2016	10000	7,972	37
2017	19000	9,110	71
2018	13000	11,182	61
2019	17000	9,665	68
2020	-	7,801	51

Kaynak: Posof İlçe Tarım Müdürlüğü

Posof İlçe Tarım Müdürlüğünden temin edilen ve Tablo 8’de gösterilen veriler, yaş Posof fasulyesinin yıllara ilişkin üretim miktarlarını göstermektedir. Kurutulduğunda ağırlığının ortalama 2/3’ünü kaybeden yaş Posof fasulyesi günümüz itibarıyla yaklaşık 10 hektarın altında ekim alanına ve yüzden az sayıdaki üretici sayısına sahiptir. Gelecekte Posof ilçesinin kalkınmasında önemli bir rol üstlenmesi beklenen Posof fasulyesine ilişkin yapılan saha araştırmalarına göre 2019 yılında yerel piyasalarda yaklaşık 30-35 TL/kg fiyat aralığında kendisine alıcı bulmuştur. Aynı dönemde ulusal zincir marketlerde satılan kuru fasulyenin fiyat aralığı ise 8-12 TL/kg olarak tespit edilmiştir. Coğrafi işaret alan diğer kuru fasulye çeşitlerinden olan Hınıs fasulyesi, Göynük bombay fasulyesi, Gümüşhane şeker fasulyesi ve Narman şeker fasulyesine göre daha yüksek fiyatla alıcı bulmuştur.

2.1.2.4. Ardahan Kaz Eti

Türkiye’nin kaz üretiminde önemli bir yere sahip Ardahan ilinde birçok ailenin geçim kaynağı olan ve yöresel mutfağa girmeyi başaran Ardahan kazının tescillenme süreciyle ilgili Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2018 yılında başvurusu yapılmış ancak günümüz itibarıyla henüz tescillenmemiştir.

“Yerli kaz” olarak ifade edilen kaz ırkının, Fransa’dan ithal edilen Toulouse kazıyla melezlenmesi sonucu bölgeye adaptasyonu ortaya çıkan bir kaz ırkı olduğu bilinmektedir. Ardahan’ın iklimsel faktörleri ve zengin bitki örtüsüne sahip meralarında otlatılmasından kaynaklı olarak kaz etinin kendine has tadı ve lezzeti bulunmaktadır.

Ardahan kaz eti, belirtilen coğrafi sınırdaki yetiştirilen kazların, kar yağışından sonra kesilmesi sonucunda parçalarına ayrılmadan bir bütün olarak tuzlanması ve akabinde açık havada ya da kapalı soğuk bir mekânda kurutma işlemine tabi tutulmasıyla elde edilen bir üründür.

Ardahan’da geleneksel işleme teknikleriyle tüketime hazır hâle getirilen Ardahan kaz eti, benzer ürünlere nazaran yüksek fiyatlarla tüketicilerden talep görmektedir. Kurutulmuş ve satışa hazır hâle gelmiş Ardahan Kazının kuru karkas ağırlığı 1.900-3.700 gr arasındadır.

Tablo 9: Ardahan İl ve İlçelerinde Kaz Üretim Miktarları

Yıllar/ Yer	Damal	Göle	Hanak	Merkez	Posof	Çıldır	Ardahan Toplam	Türkiye Toplam
2014	1284	41500	18000	37500	6500	18000	122 784	850 694
2015	1190	42450	3000	15000	3500	1500	66 640	933 353
2016	1205	42550	2975	39869	3600	24112	114 311	978 384
2017	200	12147	21685	19850	1055	18714	73 651	1 080 190
2018	300	12251	19479	17850	746	25000	75 626	1 080 190
2019	350	12316	19482	39869	832	27580	100 429	1 157 049

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Veri Dağıtım Merkezi

2019 yılında 100,429 olan Ardahan il ve ilçelerindeki toplam kaz üretim miktarı birçok aileye gelir ve istihdam sağlamaktadır. Üreticilerle yapılan görüşmelerde üretilen kaz miktarının her yıl yaklaşık %30'unun bir sonraki yıl için anaç ve tohumluk olarak ayrıldığı ifade edilmiştir. Buna beyanlara göre 2019 yılında yaklaşık olan 70.000 kaz satılmak üzere piyasaya çıkmıştır. Önceki ifadeler doğrultusunda kurutulmuş ve satışa hazır hâle gelmiş Ardahan kazının ortalama 2,5 kg olduğu varsayıldığında yaklaşık 150.000 kg Ardahan kaz eti elde edilmiştir. Yapılan saha çalışmalarında 2019 yılında piyasada yaklaşık 80 TL/kg fiyattan kendisine alıcı bulunduğu tespit edilen Ardahan kazının şehre katkısı ise yaklaşık olarak 12.000.000 TL olarak yazarlar tarafından hesap edilmiştir.

SONUÇ

Son yıllarda dünya genelinde coğrafi işaretli ürünlere olan yönelime paralel olarak ülkemizde ve Ardahan ilinde de ilgi artmaktadır. Bununla ilgili olarak başta Ardahan Ticaret Odası olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının, belediyelerin ve kaymakamlıkların son dönemde konuyla ilgili çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Yapılan bu araştırmada elde edilen bulgulara göre coğrafi işaret alınan ve alınması gündemde olan bazı ürünlerde piyasa ve üretim başarısı sağlanırken bazı ürünlerde ise bu başarının henüz tam sağlanamadığı görülmektedir. Tablo 10'da yer alan veriler Ardahan ilinde üretilen ve coğrafi işarete konu olan ürünlerin fiyatları ile ulusal piyasada bulunan standart rakiplerinin fiyatları arasında bir mukayese imkânı tanımaktadır.

Tablo 10: Ardahan İlinde Coğrafi İşarete Konu Olan Ürünler ve Ulusal Piyasadaki Standart Rakiplerinin Ürünlerine Ait Yaklaşık Fiyat Karşılaştırması

Ürünün Adı	Ürünün Yaklaşık Fiyatı*	Standart Rakiplerinin Yaklaşık Fiyatı**
Ardahan Çiçek Balı	80-120 TL/KG	50-80 TL/KG
Damal Bebeği	Büyük Boy: 180 TL/ADET	25-1500 TL/ADET
	Orta Boy: 140 TL/ADET	
Posof Elması/ Badele Elması	35 TL/KG	5-14 TL/KG
Kars Kaşarı (Taze)	40 TL/KG	40-60 TL/KG
Hanak Tel Peyniri	35 TL/KG	--
Kavılca Buğdayı	Bulgur: 13 TL/KG	Bulgur: 6.5 TL/KG
	Un: 12,5 TL/KG	Un: 7.25 TL/KG
Posof Fasulyesi	35 TL/KG	8-12 TL/KG
Ardahan Kaz Eti	80 TL/KG	--

*Ürün fiyatlarına ilişkin bilgilere üretici dernekleri ve yerel satıcılar aracılığı ile ulaşılmıştır.

** Ürün fiyatlarına ilişkin bilgiler ulusal zincir marketlerinden ulaşılmıştır.

Tablo 10'da yer alan bilgiler doğrultusunda ürün fiyatları ilişkin kıyaslar yapıldığında ilk dikkat çeken hususun Ardahan ilinde üretilen ve coğrafi işarete konu olan ürünler ile standart ürünler üreten rakipleri arasındaki fiyat farklılıklarının olduğu görülür. Bahse konu olan ve Ardahan ilinde üretilen ürünlerden Ardahan çiçek balının, Posof elması/Badele elmasının, kavılca buğdayının ve Posof fasulyesinin fiyatlarının piyasada bulunan standart rakiplerinin fiyatlarından daha yüksek olduğu ve büyük oranda hak ettiği değere ulaştığı görülmektedir. Buna rağmen özellikle Posof fasulyesinin ve Posof elması / Badele elmasının üretim miktarlarının oldukça düşük seviyelerde seyretmesi nedeniyle bu ürünlerden elde edilen gelirin refaha katkısının kısıtlı olmasına sebep olmaktadır. Gelecekte üretim miktarlarında sağlanacak muhtemel artışların fiyatları geriletici katkısının olmaması için ise yeni pazarların bulunması ve tanıtım çalışmalarının yapılması büyük önem arz etmektedir. Bahsi geçen dört ürünün fiyatlarının pazar fiyatlarından yüksek olması nedeniyle üretimi il için fırsatları barındırmaktadır.

Damal bebeği ürününün sınıfında standart bir oyuncak bebeğin araştırmacılar tarafından edilen fiyatlarının 25TL-1500 TL aralığındaki geniş bir

banтта olduğu tespit edilmiştir. Damal bebeği gibi coğrafi işaret alan bir diğer ürün olan Soğanlı bez bebeklerinin ise fiyatlarının 40TL-60TL aralığındaki bir banтта olduğu gözlemlenmiştir. Üreticilerden elde edilen verilere göre ilde coğrafi işaret kıstasları göz önünde bulundurularak yaklaşık 2.000-2.500 Damal bebeğinin üretildiği tespit edilmiştir. İlde kurumsal düzeyde üretim yapıldığı gibi bunun yanında evlerde de gelir amaçlı amatör düzeyde üretim yapıldığı tespit edilmiştir. İlde coğrafi işaret kıstasları göz önünde bulundurularak üretim yapan merkezlerin ortak özelliğinin belediye, valilik, kaymakamlık ve/veya İŞKUR gibi kurumlar tarafından destekleniyor olmasıdır. Günümüzde yaklaşık otuz kişinin istihdam edildiği bu kamu destekli üretim merkezleri özellikle işçi ve kira masraflarından büyük oranda muaf tutulmakta ve piyasa ile rekabet edebilme fırsatına erişmektedirler. Tablo 10'da gösterilen büyük boy kadın (38-40 cm) ve orta boy (28-40 cm) kız Damal bebeği için hazırlanan maliyet listesine işçilik fiyatları da dâhil edildiğinde mevcut satış fiyatlarının sürdürülmesinin güç olacağı varsayılmaktadır. Dolayısıyla ürün her ne kadar piyasa fiyat ortalamalarına yakın olsa da gerçek değerinden uzak olduğu iddia edilebilir.

Ardahan ilinin güçlü olduğu bir diğer ürün olan kaşar peyniri üretiminde, günümüz itibarıyla ilden herhangi bir üretici coğrafi işaretli ürün üretmek için başvurmamıştır. Bu bağlamda yapılan üretim Kars kaşarı olarak coğrafi işaret kapsamında işaretlenmemektedir. İl ekonomisinde önemli bir payı bulunan ve ilin en büyük endüstriyel ürünü konumunda bulunan kaşar peyniri üretimi, çoğunluğunu köyde yaşayan vatandaşların oluşturduğu süt üreticilerinin sütlerinin toplu bir şekilde pazarlanabilmesi ve gelir elde edebilmeleri açısından büyük bir öneme sahiptir. İl ekonomisi açısından önemli olan ve doğallığı konusunda tereddüt yaratmayan Ardahan ilinde üretilen kaşar peynirleri Tablo 10'da gösterildiği şekli ile fiyat/kg açısından incelendiğinde ulusal marketlerde yer alan en düşük fiyatlardaki ürünün fiyatına denk geldiği tespit edilmiştir. Bu açıdan günümüzde halen kirlenmemiş bir doğaya sahip olan Ardahan ilinden elde edilen sütler ile üretiminde modernliğin ve kadim bilgilerin bulunduğu Ardahan kaşar peynirinin piyasa değerinin hak ettiği değerden uzak olduğu iddia edilebilir.

Coğrafi işaret süreci devam eden Hanak tel peynirinin ve Ardahan kaz etinin doğrudan rakipleri tespit edilemediği için bu ürünlere ilişkin bir yorumlama araştırmacılar tarafından gerçekleştirilememiştir. Buna rağmen özellikle kaz üretimi Ardahan ilinin neredeyse köylerinin tamamında önemli bir gelir elde etme ve beslenme amaçlı olarak üretildiği bilinmektedir.

Ardahan ilinde coğrafi işarete konu olabilecek birçok farklı ürünün bulunduğu yapılan araştırmalar sırasında dikkat edilmiştir. Bu bağlamda gelecekte yerel kalkınmaya etki sağlayabilecek Terekeme helvası, kurut, sinor, bal helvası, tuluk peyniri, Posof cancuru, Posof hıncalı, Posof gümüş kemeri, Göle kaşarı, Posof bıçağı ve çakısı, Posof kuşburnu pelverdesi gibi farklı ürünlerle ilgili çalışmalar yapılabilmesi mümkündür.

KAYNAKLAR

- AB Komisyonu, Erişim Linki: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/food-safety-and-quality/certification/quality-labels/geographical-indications-register/#> (Erişim tarihi: 30.10.2020)
- Abacı, Z. T., & Sevindik, E. (2014), "Ardahan Bölgesinde Yetiştirilen Elma Çeşitlerinin Biyoaktif Bileşiklerinin ve Toplam Antioksidan Kapasitesinin Belirlenmesi", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(2), 175-184.
- Ağayev, E. (2014), "Çarlık Rusyası'nın Yayınladığı Kars Vilâyeti Salnamelerinde Posof Kazasının Köyleri ve Nüfusu", *Posof Araştırmaları*. Ankara, Posof Belediyesi Kültür Yayınları, 61-62.
- Aktemur, A. M. (2016), *Posof ve Çevresindeki Tarihi Kültür Varlıkları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ardahan Çiçek Balı Coğrafi İşaret Sicil Belgesi, (2017). Erişim Linki: <https://www.ci.gov.tr/Files/GeographicalSigns/502d86bf-320d-43dd-9395-608613a1bab0.pdf>, (Erişim tarihi: 30.10.2020)
- Babcock, B., Clemens, R. (2004). Geographical Indications and Property Rights: Protecting Value-Added Agricultural Products, Midwest Agribusiness Trade Research and Information Center Briefing Paper 04-MBP, Iowa State University, Ames IA.
- Damal Bebeği Coğrafi İşaret Sicil Belgesi, (2003). Erişim Linki: <https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/detay/37914>, (Erişim tarihi: 30.10.2020).
- Doğan, B. (2015), "Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi", *Social Sciences*, 10(2), 58-75.
- Giovannucci, D. ve diğ. (2009). Guide to Geographical Indications: Linking Products and Their Origins (Summary) International Trade Centre MPRA, Paper No. 2795. Erişim linki: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/27955/> (Erişim tarihi: 30.10.2020)
- Gündoğdu, Ş. K. (2017), "Posof Folklor ve Etnografyası", Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan.
- Karaca, N., Özince, G. (2019), "Ardahan Arıcılık Sektörü Mevcut Durumu ve Stratejik Eylem Planı", Serhat Kalkınma Ajans Raporu, Kars.
- Kars Kaşarı Coğrafi İşaret Sicil Belgesi, (2014). Erişim linki: <https://www.ci.gov.tr/Files/GeographicalSigns/190.pdf>, (Erişim tarihi: 30.10.2020)
- Kırzioğlu, M. F. (1953), *Kars Tarihi*, İstanbul, Işıl Matbaası.
- Kırzioğlu, M. F. (1976), *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Konukçu, E. (1999), *Ardahan Tarihi*, Ankara, Ardahan Valiliği Kültür Yayınları.

- Kökten, İ. K. (1944), "Ortadoğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları, *Belle-ten*, VIII, 672.
- Kural, T., Gündoğdu, Ş. K. (2019), *Ardahan'da Kaybolmaya Yüz Tutan Meslekler ve Son Ustalar*, Erzurum: Zafer Yayınevi.
- Özbek, (2006). Erişim Linki: http://www.mfa.gov.tr/uluslararası-ekonomik-sorunlar_ka-sim-2006_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 04.11.2020).
- Özder, M. Â. (1971), *Tarihte Çıldır Atabeğleri ve Torunları*, Erzurum, YY.
- Passeri, S. (2006). **International Legal Protection of Geographical Indications: European and Asian Experiences** ECAP II. Thailand, 21 April 2006.
- Posof Elması/Badele Elması Coğrafi İşaret Sicil Belgesi, (2017). Erişim Linki: <https://www.ci.gov.tr/Files/GeographicalSigns/bcb299b5-4bb5-4911-ac30-17e7fccaeaf9.pdf> (Erişim tarihi: 30.10.2020).
- Sınai Mülkiyet Kanunu, Erişim Linki: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6769.pdf> (Erişim tarihi: 30.10.2020).
- Şahin, G. (2013). "Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize'nin (Kırklareli) Coğrafi İşaretleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 23-37.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Kafkas Arısı Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü, Ardahan İlinde Coğrafi İşaretli Bal Üretmek İçin Başvuran Üretici Sayısı.
- TBMM (2010), *TBMM Albümü 1920-2010-1. Cilt*, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Tutar, H. ve diğ. (2013), *Ardahan'ın Sosyoekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*, Kars, SERKA Yayınları.
- Türk Patent Enstitüsü verileri, Erişim Linki: <https://www.ci.gov.tr/veri-tabani> (Erişim tarihi: 30.10.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu Merkezi Dağıtım Sistemi, Erişim Linki: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr> (Erişim tarihi: 30.10.2020).
- Vital, F. (1999). Protection of Geographical Indications: The Approach of the European Union. WIPO, Symposium on the International Protection of Geographical Indications, Somerset West, Cape Province, September 1-2.
- Zeyrek, Y. (2004), *Posof'un Çizgileri*, Ankara, Kozan Ofset.
- Zeyrek, Y. (2017), Ardahan'ın Tarih ve Kültür Çizgileri. *Ardahan Araştırmaları*, 1(1), s. 20.

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Jacques Ellul, "Söz, bizi zamana yerleştirir." der. Bu çıkarsama, modern zamanlarda, epistemolojiyi, ontolojik açıdan varoluş sorununa karşı keskin bir reçete olarak sunma eylemidir. Zira günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri, rutinin kıskacında yer yer alışkanlıklara dönüşen davranışların içindeki nice değer kodlarının ve güzelliklerin yitip-giden zenginliğidir. Ardahan ili, modernleşme ve küreselleşmenin farksızlaştırdığı özgün değerlerin, zamanın ruhuna direnç gösterdiği güzide bir Anadolu toprağıdır. Endüstriyel kapitalizmin risklerle donattığı yerkürede, bozulmamış, bereketli ve güvenilir bir sığınaktır.

Ne var ki, buradaki tespitimiz, bıçak sırtı bir tespittir. Nitekim Ardahan'ın kirlenmemiş/el değmemiş doğa güzellikleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, güçlü birtakım gizil potansiyelleri ve sahip olduğu somut/soyut değerleri ile bir yandan işlenmeyi/değerlendirilmeyi beklerken; öte yandan titizlikle korunmayı ve muhafaza edilmeyi gerektirmektedir. Diyebilirim ki; Ardahan Değerlemeleri serisi; topyekûn bir söz olarak, bu hassasiyetlerle Ardahan'ı zaman(d)a yerleştirme gayretiyle ortaya çıkan bir şehir monografisidir.

Bu düşüncelerle, geçen yıl ilki hazırlanan Ardahan Değerlemeleri -I- kitabından sonra serinin 2. kitabı olan bu çalışmada, Ülkemizin farklı üniversitelerinden 34 yazarın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 bilimsel makalesi yer almaktadır. Ardahan ili, pek çok zenginlik, varlık ve potansiyeli ile hemen tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahip olduğundan; sizler, Ardahan Değerlemeleri -2- kitabını okuduğunuz dönemde, serinin sonraki sayısı için bizler yolda olacağız. Kitabın ilgisine fayda getirmesini ümit ediyor; keyifli okumalar diliyoruz.

AKADEMİK YAYINCILIK

www.nobelyayin.com

nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası'nın katkılarıyla basılmıştır.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ - 2: Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Yayın No. : 3160
Beşerî Bilimler No. : 247
ISBN : 978-625-406-890-4
E-ISBN : 978-625-406-891-1
Basım Sayısı : 1. Basım, Aralık 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO. 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayımladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Emre Gürbüz -emre@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

Ardahan Değerlemeleri -II- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / Editör: İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXII+ 532 s. 16x23,5 cm Kaynakça var, dizin yok.

ISBN : 978-625-406-890-4

E-ISBN : 978-625-406-891-1

1. Siyaset 2. Kültür 3. Ekonomi 4. Ardahan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mah. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No. 7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

BÖLÜM YAZARLARI

BÖLÜM 1: YENİ SEÇİM VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE SEÇMEN TERCİH VE KARARLARININ SOSYOLOJİSİ, DİNAMİKLERİ VE TAKTİKSELLİĞİ
Ardahan İli Örneğinde 24 Haziran Seçimleri Üzerine Bir Araştırma

Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5828-6887>

BÖLÜM 2: PARTİ KİMLİĞİ ALGISI
Ardahan İli Örneğinde Lisansüstü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Onur Akçakaya

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Orcid ID: 0000-0002-7328-5380

Öğr. Gör. Canan Tun İnan

Samsun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Orcid ID: 0000-0003-1727-9178"0000-0003-1727-9178

BÖLÜM 3: ULUSAL ÖNEME HAİZ SULAK ALANIN YERELDEKİ ALGISI: AKTAŞ GÖLÜ (ARDAHAN) ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat Demirel

Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Kentleşme ve Çevre Sorunları

Orcid ID: 0000-0003-0994-545X

- BÖLÜM 4: ARDAHAN YÖRESİ HALILARI**
Prof. Dr. Bekir Deniz
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi*
- BÖLÜM 5: ARDAHAN YÖRESİ GELENEKLİ EL ÖRGÜSÜ YÜN ÇORAPLARI**
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Subaşı
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü*
Orcid ID: 0000 0002 2254 0871
- BÖLÜM 6: ARDAHAN'DA YAYLACILIK KÜLTÜRÜ VE YAYLACILIK FAALİYETLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR**
Leman Albayrak
*19 Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya ABD Doktora Öğrencisi*
Orcid ID: 0000-0001-6944-3852
- BÖLÜM 7: ARDAHAN'IN TURİZM DEĞERLERİ**
Dr. Öğr. Üyesi Hürriyet Çimen
*Ardahan Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
Turizm İşletmeciliği bölümü*
Orcid ID: 0000-0001-6107-2444
- BÖLÜM 8: 1900 YILI RUS ANSİKLOPEDİSİNE GÖRE ARDAHAN OKRUĞU**
Dr. Öğr. Üyesi Gülnara Goca Memmedli
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü*
Orcid ID: 0000-0002-9942-2670
- BÖLÜM 9: ARDAHAN'IN İLLER ARASI REKABET ENDEKSLERİNDEKİ SEYRİ (2010-2020)**
Prof. Dr. Murat Şeker
*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Ana Bilim Dalı*
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3925-6276>
- Gülçin Çelikbıçak
*İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekonometri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi*
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2685-179X>

BÖLÜM 10: COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLERİN YEREL KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Ardahan İli Örneğinde Bir Değerlendirme

Arş. Gör. Dr. Mustafa Caner Timur

Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-3259-8495

Şevket Kaan Gündoğdu

Orcid ID: 0000-0002-1252-5256

BÖLÜM 11: İÇ GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN MAKRO VE MİKRO KURAMLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: Ardahan İli Örneğinde Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Coşkun

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,

İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı

Orcid ID: 0000-0002-9561-7200

Arş. Gör. Sümeyye Kara

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi,

Sosyoloji Bölümü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı

Orcid ID: 0000-0002-8636-3528

BÖLÜM 12: ARDAHAN'IN KRONİK GÖÇ SORUNU: Sosyoekonomik Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Deniz Özyakışır

Kafkas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-9710-3238

BÖLÜM 13: TÜRKİYE'DEKİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ARDAHAN İLİNİN YERİ VE ÖNEMİ: SWOT Analizi ile Genel Bir Bakış

Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin Ayvazoğlu

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle Meslek Yüksekokulu

Laborant ve Veteriner Sağlık Programı

Orcid ID: 0000-0003-2064-0657

Prof. Dr. Pınar Ayvazoğlu Demir

Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği

Orcid ID: 0000-0002-7010-0475

BÖLÜM 14 ARDAHAN İLİNDE SÜT SIĞIRCILIĞININ MEVCUT DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Abdülkerim Diler

Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü

Orcid ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 15 ARDAHAN İLİNDE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİNİN ÖNEMİ VE SIĞIRLARIN BAZI ZONOTİK HASTALIKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO

Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0751-0559>

Uz. Dr. Ali Nazmi Can Doğan

Göle Devlet Hastanesi İç Hastalıklar Kliniği

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-8148>

BÖLÜM 16 ARDAHAN BÖLGESİNDE BUZAĞI VARLIĞI VE GELECEĞİ

Doç. Dr. Abdülkerim Diler

Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü

Orcid ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 17 ARDAHAN İLİ KAZ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE BAŞLICA GÖRÜLEN ENFEKSİYÖZ HASTALIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO, Göle-Ardahan

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0751-0559>

Uz. Dr. Ali Nazmi Can Doğan

Göle Devlet Hastanesi İç Hastalıklar Kliniği, Göle-Ardahan

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-8148>

BÖLÜM 18 ARDAHAN İLİ ARI YETİŞTİRİCİLERİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMU VE ARICILIĞIN TEKNİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

Zir. Yük. Müh. Sibel Selda Barak

Ankara Tarım ve Orman İl Müdürlüğü

Hayvan Sağlığı ve Yetiştiriciliği Şube Müdürlüğü

Orcid ID: 0000-0002-9503-7361

Doç. Dr. Aziz Gül

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zooteknik Bölümü

Orcid ID: 0000-0003-1158-5019

BÖLÜM 19

ARDAHAN VE ÇEVRESİNDE BAL ARISI KOLONİLERİNDE MEVSİMLERE GÖRE BAKIM ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Yaşar Erdoğan

*Bayburt Üniversitesi, Demirözü Meslek Yüksekokulu
Veterinerlik Bölümü*

Orcid ID: 0000-0001-6154-7008

BÖLÜM 20

ARDAHAN YÖRESİNDE BAL ARISI (*Apis mellifera L.*) KOLONİLERİNDE KIŞLATMA VE KIŞLATMANIN ÖNEMİ

Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz

*Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-9844-4229

Öğr. Gör. Kemal Yazıcı

Ardahan Üniversitesi Posof Meslek Yüksekokulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü
Orcid ID: 0000-0002-1369-5994

Dr. Öğr. Üyesi Servet ARSLAN

*Akdeniz Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0003-3892-8130

BÖLÜM 21

KAFKAS ARISI (*Apis mellifera caucasica*), İZOLE BÖLGELERİ VE ARDAHAN İLİ GENELİNDE KORUMA ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Aziz Gül

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zooteknik Bölümü
Orcid ID: 0000-0003-1158-5019

Doç. Dr. Mahir Murat CENGİZ

*Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-9844-4229

Öğr. Gör. Kemal YAZICI

*Ardahan Üniversitesi Posof Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-1369-5994

Dr. Öğr. Üyesi Servet ARSLAN

*Akdeniz Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu
Organik Tarım Bölümü*

Orcid ID: 0000-0003-3892-8130

SUNUŐ

Günümüz dünyasında bilimsel araştırma/yayın yapma, eğitim öğretim ve toplum hizmetleri olmak üzere üç temel rolü olan üniversiteler kuruldukları şehrin sanayisini, kentsel dokusunu, demografisini; sosyoekonomik, siyasal ve kültürel yapılarını doğrudan ve dolaylı şekilde etkileme kapasitesine sahip kurumsal yapılardır. Üniversiteler temel rol ve işlevlerini ancak varılmak istenilen hedefler doğrultusunda özgün bir misyona sahip olmaları sayesinde anlamlı ve etkili şekilde yerine getirilebilirler.

Bu çerçevede Üniversitemiz somut bilimsel veriler temelinde, bölgemizin ve şehrimizin iktisadi, sosyal, beşerî sermayesini ve genel olarak güçlü ve zayıf yönlerini göz önünde bulundurarak kendi özel misyonunu belirlemiştir. Ardahan Üniversitesi, esas itibarıyla coğrafi olarak etrafımızda yer alan Kafkasya, Orta Asya ve ayrıca Uzak Doğu'ya açılan bir bilim kapısı olmayı ve kendi hinterlandındaki bu geniş alanın ihtiyaçlarını gözeterek bilimsel faaliyetler yapmayı, iş birlikleri geliştirmeyi ve bölgesel kalkınma konusunda içinde bulunduğu coğrafyanın ufku olmayı misyon edinmiş bir üniversitedir.

Bu misyon çerçevesinde Üniversitemiz, şehrimizin değerleri ve potansiyellerini göz önünde bulundurarak yenilikçi, yaratıcı, uygulanabilir projeler üretmekte, patent çalışmaları yapmakta, iş birlikleri kurmakta, bilimsel araştırma ve yayınlar üretmektedir. Üniversitemizin üzerinde konuşlandığı Ardahan ili, aşağıda daha ayrıntılı ifade edildiği üzere, güçlü kaynakları; yer altı ve yer üstü zenginlikleri, maddi ve manevi değerleri, değerlendirilmeye açık ekonomik, sosyal, kültürel ve turistik potansiyelleriyle yurdumuzun çok önemli ve kendine özgü illerinden biridir.

Hem politik hem ekonomik düzeyde ülkemizin Orta Asya ve Kafkasya'ya açılan kapısı niteliğinde olan Ardahan, büyük bir jeostratejik ve jeopolitik öneme sahiptir. Bu bağlamda Üniversitemiz; Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu ülkeleri üzerine sosyal, siyasi, ticari, teknolojik ve stratejik araştırmalar yapmaktadır. Ayrıca ülkemizde yükseköğretim alanında bir ilki başaran Üniversitemiz; İngilizce, Fransızca ve Almanca dışında Kafkasya ve Orta Asya'nın ortak dili olan Rusçada eğitim/öğretime ağırlık vermektedir.

Türk halk kültürü alanında Ardahan'ın müstesna ve özgün bir yeri olduğuna kuşku yoktur. Ardahan'daki Türk varlığı ve kültürünün yaklaşık 3000 yıl gerilere gittiği bilinmektedir. Bu tarihsel süreç içerisinde Türklerin Anadolu'ya giriş ve geçiş kapısı niteliğinde olan Ardahan, binyılların gelenek ve göreneklerinin aktarıcısı ve taşıyıcısı durumunda olan, çok güçlü ve özgün bir Âşıklık geleneğine ev sahipliği yapmaktadır. Üniversitemizde halk edebiyatı ve âşıklık geleneğinin yaşatılması için amacıyla özgün bilimsel araştırmalar yapılmakta, etkinlikler düzenlenmekte, eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmektedir.

Ülkemizin en geniş ve verimli otlak alanlarına sahip olan Ardahan, flora çeşitliği bakımından dünyanın sayılı mekânlarından biri olmasıyla da dikkat çekmektedir. Ayrıca partikül madde açısından Dünya Sağlık Örgütü'nün izin verdiği sınır değerleri aşmayan Ardahan, ülkemizin havası en temiz illerinden birisi olan olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda Üniversitemiz; organik tarım, organik hayvancılık ve organik arıcılığı geliştirmeye yönelik bilimsel araştırma, yayın ve projeler üretmektedir. Bu noktada başta dilinin uzunluğu ve soğuğa dayanıklılığı açısından ülkemizde tek, dünyada dört nadide ırktan biri olan Kafkas arı ırkının gen merkezi de Ardahan'dır. Bu çerçevede Üniversitemizde Kafkas Arı ve Arıcılık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kafkas arı ırkını korumak, geliştirmek noktasında çalışma ve projeler gerçekleştirilmektedir.

Ardahan, orman varlığıyla da çok önemli bir ilimizdir. İl merkezinin beş kilometre kuzeydoğusunda başlayan Ardahan ormanları, Kura Vadisi'nin etrafında dört parça sarıçam ormanından ve bu ormanları kuşatan geçiş çayırlarından oluşmaktadır. Çok çeşitli kullanım alanlarına sahip odunuyla sarıçam; işlenmesi kolay, dayanıklı ve bol reçineli oluşuyla pek kıymetli bir yapı malzemesidir. Üniversitemiz orman ürünleri endüstrisi alanında özellikle doğal malzemeden imal edilen organik oyuncak, mutfak ve süs eşyası gibi sektörlerin gelişmesine katkı sağlayacak bilimsel araştırmalar yapacak orman ürünleri ile ilgili bölüm ve programlar açmayı planlamaktadır.

İlimizi kuşatan ve turizm bağlamında büyük önem taşıyan sarıçam ormanları, özellikle kış sporları bakımından henüz yeterince değerlendirilmemiş eşsiz turistik olanaklara sahiptir. Üniversitemiz bu kapsamda kış sporlarının gelişimini ve yaygınlaşmasını, yüksek irtifa kamplarının kurulmasını, spor ve doğa turizminin gelişmesini sağlamak ve hizmet sektörüne eleman yetiştirilmesini temin etmek amacıyla bilimsel çalışma ve projeler gerçekleştirmektedir.

Sürekli eğitim ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında Üniversitemiz, şehirle bütünleşik bir şekilde sorunları tespit etmekte, tespit ettiği sorunlara çözümler üretmekte ve toplumsal kalkınmayı sağlayacak çalışmalar ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Sürekli Eğitim Merkezimiz Ardahan ilinin sosyoekonomik kalkınmasına, eğitim düzeyi ve kültürünün geliştirilmesine, bölge insanı ile etkin bir iletişim sağlayarak nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine katkı sunmak amacıyla meslek edindirme kursları açmak, sosyal sorumluluk projeleri düzenlemek gibi çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Sosyoekonomik düzeyde bölgemizin ve şehrimizin varlık ve potansiyellerini bilimsel şekilde anlamak ve bilinçli şekilde işlemek, ilimizin temel sorunlarını tespit etmek ve isabetli şekilde çözmek büyük bir önem taşımaktadır. *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı bu misyonu yerine getirme noktasında çok değerli ve kayda değer bir proje olma niteliği taşıyor. Editörlüğünü Üniversitemiz öğretim üyelerinden Doç. Dr. İhsan Kurtbaş'ın yaptığı *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı, Ülkemizin değişik üniversitelerinden çok sayıda akademisyenin katkılarıyla ortaya çıkmıştır. Özgün makalelerin yer aldığı kitap, ilgilisi için önemli bir kaynak ve envanter niteliği taşımaktadır. Kitabın tüm ilgililere ve okurlara azami düzeyde yarar sağlamasını yürekten temenni ederim.

Prof. Dr. Mehmet Biber
Ardahan Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Üniversiteler gerek dünyada gerekse ülkemizde kuruldukları şehirlerin sosyal ve ekonomik kalkınmasında önemli misyonlar üstlenmişlerdir. Toplumsal değişim ve kalkınmada üniversitelerin rolü çok fazladır. Ardahan Üniversitesi, kuruluşundan bugüne kadar şehrimizde sosyal, kültürel, ekonomik hareketliliğe ve canlanmaya yol açmıştır. Özellikle il dışından gelen öğrenci, akademisyen ve diğer personeliyle Üniversite; şehrimize belirgin bir ivme kazandırmış, ekonomik ve sosyal yaşamda canlanma sağlanmıştır. Bu bağlamda Ardahan'ın sosyal, kültürel, entelektüel ve ekonomik değişimine tanıklık ediyoruz.

Üniversiteler, sağladığı ekonomik ve sosyal canlanmanın yanı sıra bilgi yaratma ve bu bilgiyi çevreye yayma faaliyetleri ile gelişmeye bir başka boyutta katkı sağlıyorlar. Buldukları illerin sosyal sermayesi, coğrafi, kültürel ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak dönüşümleri sağlamada önemli rolleri vardır. Bu kapsamda Ardahan Üniversitesi, kuruluşundan itibaren sadece bir eğitim kurumu olmamış; aynı zamanda yoğun akademik, kültürel ve sanatsal etkinlikleri ile ilimizin gelişmesine ışık tutarak kalkınmada üretici rol üstlenmiştir.

Ardahan Üniversitesi, ekonomik kalkınma hedeflerinin ihtiyaç duyduğu bilgiyi, araştırma temelli misyonu ile şehrimizin güçlü yönleri üzerine yaptığı akademik çalışmalar, bilimsel kongreler, çalıştaylar ve konferanslar yoluyla sağlamaktadır. Bu çalışmalarını Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası olarak destekliyor, karşılıklı iş birliği ile çeşitli faaliyetler yürütüyoruz. Bu kapsamda bu yıl ikincisi hazırlanan *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı Ardahan'ın sosyal, ekonomik kültürel ve siyasi yönlerdeki birikimlerini dikkate alarak hazırlanmış, ilimiz için önemli bir değerdir. Serhat Şehrimizin her bir ögesi, araştırmacılar açısından bir veri kaynağı olarak ele alınmış olup çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyenlerimize şükranlarımı sunuyorum. Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası, Ardahan Üniversitesi ve şehrimizin karşılıklı etkileşim içinde yer aldığı Ardahan'ı daha ileriye taşıyacaklardır. Yeni çalışmaların devamını temenni ediyorum.

Çetin Demirci

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

EDİTÖRDEN

Jacques Ellul, “Söz, bizi zamana yerleştirir.” der. Bu çıkarsama, modern zamanlarda epistemolojiyi, ontolojik açıdan varoluş sorununa karşı keskin bir reçete olarak sunma eylemidir. Zira günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri, rutinin kıskacında yer yer alışkanlıklara dönüşen davranışların içindeki nice değer kodlarının ve güzelliklerin yitip giden zenginliğidir. Ardahan ili, modernleşme ve küreselleşmenin farksızlaştırdığı özgün değerlerin, zamanın ruhuna direnç gösterdiği güzide bir Anadolu toprağıdır. Endüstriyel kapitalizmin risklerle donattığı yerkürede bozulmamış, bereketli ve güvenilir bir sığınaktır.

Ne var ki buradaki tespitimiz, bıçak sırtı bir tespittir. Nitekim Ardahan’ın kirlenmemiş/el değmemiş doğa güzellikleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, güçlü birtakım gizil potansiyelleri ve sahip olduğu somut/soyut değerleri ile bir yandan işlenmeyi/değerlendirilmeyi beklerken öte yandan titizlikle korunmayı ve muhafaza edilmeyi gerektirmektedir. Diyebilirim ki *Ardahan Değerlemeleri* serisi; topyekün bir söz olarak, bu hassasiyetlerle Ardahan’ı zaman(d)a yerleştirme gayretiyle ortaya çıkan bir şehir monografisidir.

Bu düşüncelerle geçen yıl bu zamanlar *Ardahan Değerlemeleri - 1* kitabını yayımlamıştık. İlk sayıda ifade ettiğim üzere Ardahan ili, pek çok varlık ve potansiyeli ile tek bir kitapta tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahip olduğundan ilk sayısı esasen bir nüve olan bu seriyi, bundan sonraki sayılarımız ile geliştirmek ve geniş bir külliyata dönüştürmek niyetindeyiz. Bu bağlamda nihai amacımız; Ardahan’ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra ilin hâlen bakir sayılabilecek varlık, değer ve potansiyellerini araştırmak, değerlendirmek ve ilgililere fayda sağlayacak, onların değere dönüştürebileceği bilimsel kaynak sunmak, son kertede geniş ve ayrıntılı bir envanter oluşturmaktır.

Bu ideal ve amaç doğrultusunda özgün ve nitelikli makalelerin yer aldığı ve uzun erimli çabalar sonucunda hazırlanan **Ardahan Değerlemeleri 2- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar** kitabı, yayım aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Makale çağrısı, bu yılın ilk aylarında başlatılmış olup, ne mutlu ki, sizlerden büyük bir tevccüh görmüştür. Ön değerlendirme sürecini başarıyla geçen çalışmalar, kör hakemlik uygulamasına tabi tutulmuştur. Kitap 21 bölüm hâlinde düzenlenmiş, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 bilimsel makale kitaba dâhil edilmiştir.

Bu çerçevede kitapta; Ardahan'ın sosyopolitiği bağlamında Ardahan ilinde seçmen tercih ve kararlarını etkileyen faktörler, siyasal kimlik ve parti kimliği ile Aktaş Gölü'nün yereldeki algısı üzerine ampirik çalışmalar yer almaktadır. Ardahan'ın edebiyat, kültür ve coğrafyası mevzusunda Ardahan yöresinin halıları, çorapları, yaylacılık kültürü ve turizm değerleri gibi konular ele alınmaktadır. Ardahan'ın sosyo-ekonomisi kapsamında, Ardahan ilinin iller arası rekabetteki yeri, coğrafi işaretli ürünleri, bu ürünlerin yerel kalkınma üzerindeki etkileri, Ardahan'ın kronik göç sorunu ve Ardahan ili örneğinde iç göç hareketlerinin makro ve mikro kuramlar bağlamında değerlendirilmesi gibi konular işlenmektedir.

Ardahan'ın hayvancılığı hususunda, Türkiye'deki hayvancılık sektöründe Ardahan ilinin yeri ve önemi, Ardahan'da süt sığırcılığının önemi, mevcut durumu, sorunları, çözüm önerileri, görülen başlıca sığır hastalıkları, Ardahan'da bu buzağı varlığı, buzağı varlığının geleceği, Ardahan ilinde kaz yetiştiriciliği ve kazlarda görülen başlıca hastalıklar gibi konular incelenmektedir. Nihayet Ardahan arıcılığı konusunda Ardahan ili arı yetiştiricilerinin sosyoekonomik durumu, arıcılığın teknik özellikleri, Ardahan'da bal arılarının bakım çalışmaları, kışlatma, kışlatmanın önemi ve Ardahan ilindeki bal arılarını koruma çalışmaları gibi hususlar konu edinmektedir.

Kitaptaki makale başlıklarının belirlenmesinden, makalelerin toparlanıp insicamlı bir bütün olarak yayım aşamasına gelmesine kadarki süreçte, açıkçası üzerimizde bir yandan baskı, diğer yandan teselli olmak üzere iki farklı etki neşet etmektedir. Baskı oluşmaktadır zira söylenmeyenlerin söylenenlerin gölgesinde kalabileceği endişesi oluşmaktadır. Teselli de bulmaktayız çünkü çalışmamız kendince söylenmeyenlerin açığa çıkarılması amacını doğal olarak yerine getirdiğimizi düşündürmektedir. Bu bağlamda söylenmeyenleri söylemek, eksiklikleri tamamlamak ve hedef olarak ifade ettiğimiz üzere geniş bir bilimsel envanter oluşturmak adına *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabını okuduğunuz dönemde, serinin sonraki sayısı için bizler yolda olacağız.

Bu duygu ve düşüncelerle öncelikli olarak ve bilhassa Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mehmet Biber Hocamıza teşekkürlerimizi sunarız. Sayın Rektörümüz bugüne kadarki çalışmalarımızda desteklerini esirgemediği gibi konusunu Ardahan'ın oluşturduğu bu projemizde de başından beri bizleri cesaretlendirdi ve özel yönlendirmelerle ufukumuzu ve yolumuzu açtı. Ayrıca *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabına kıymetli çalışmalarıyla katkı sunan bütün yazar ve araştırmacılara çok teşekkür ederim. Son olarak ise *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabının basımı için katkı sağlayan Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası'na çok teşekkürlerimizi sunuyorum. Sizlerle serinin sonraki sayısında yeniden görüşmeyi ümit ediyorum, keyifli okumalar diliyorum.

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

